

Jaša
Zlobec

Vrnimo polemiki digniteto individualnosti

Če hočemo razumno in stvarno spregovoriti o današnjem trenutku literarne polemike v Jugoslaviji, se moramo vrniti vsaj h koncu šestdesetih let. V tem obdobju je literarna avantgarda – vsaj na Slovenskem – dosegla vrh in se s tem že *per definitionem* izčrpala in se nagnila k zatonu ali, bolje rečeno, razkroju (pa nikakor ne v slabšalnem pomenu besede, takšna je pač naravna usoda vsake dosledne avantgarde). Izgu-

bila je tisti naboj, ki je vzdrževal njeno literarno vitalnost, in sicer v odpiranju in širjenju prostora literature, v razbijanju literarnih in civilizacijskih tabujev itd. Prav s tem je avantgarda opravila zgodovinsko nalogo. Slovenski kampanilizem, ksenofobstvo in zapečkarstvo sicer niso izginili, vendar pa so za zmerom izgubili dominantno vlogo. S tem pluralizmom je polemika postala literarni dialog ali polilog med načelno enakopravnimi partnerji. Drugače povedano, z dopolnjenjem avantgard in njihove vloge se je dokončal zgodovinski cikel znamenitih sporov med »starimi« in »mladimi«, kjer so se »stari« neprenehoma zatekali k politiki po pomoč.

V tem okviru bi se torej lahko prav prijazno in sproščeno, po »simpotzijsko« pogovarjali o literarni polemiki danes, ko se ne bi bila v zadnjem desetletju in pol narava polemike na naših tleh radikalno spremenila. Čudno – in obenem simptomatično – je, da ni tu nihče spregovoril o tragičnem mejniku, grobarju med drugim tudi literarne polemike. Gre za leto 1972, o tem najbrž ni dvoma, za veliki antiliberalni obračun po vsej Jugoslaviji, za obračun, zakrinkan z bojem proti nacionalizmu in anarholiberalizmu. Antiintelektualizem je na široko zavihtel svojo mesarico. Skoraj desetletje polemike ni bilo, saj sta za polemiko potrebna dva, vsaj dva. V teh letih pa je lahko nastopala samo ena stran, in to tista, ki je govorila s pozicij oblasti. Končno je prišel čas nas povprečnežev, je v tistih letih prostodušno in zmagoslavno izjavil eden novih kulturniških povzpeticov. Ta kulturna revolucija in novi ideološki ekskluzivizem sta bila v vseh pogledih škodljiva, naravnost pogubna, njune zle sadove uživamo še dandanes in jih bomo tudi jutri – na vseh področjih, od gospodarstva in mednarodnih odnosov do kulture in prosvete. Neprostovoljno smo se vrnili v situacijo, ki po eni svoji razsežnosti spominja na povojno, ko je bilo med drugim potrebnega tudi veliko civilnega poguma za uveljavitev literarne, umetniške svobode, tako slogovne kot vsebinske. Leta 1970, denimo, si ne bi mogel nihče misliti, da se bodo prav v kratkem vrnili podobni časi. Podobni v tem, da so pri nas na Slovenskem po vojni in še tja daleč v petdeseta leta zapirali in šikanirali številne pesnike in pisatelje (prav neverjetno, kolikšna množica jih je, še toliko bolj, če pomislimo, kako rožnato slika partija ta čas, ko je imela popolno oblast v svojih rokah), od Mrzela, Zupana, Javorška, Pirjevca, Torkarja, Kocbeka do Kavčiča, Zajca, Zlobca, Rožanca itd. itd., v sedemdesetih letih pa so se ravno tako razmahnile politične etikete in grožnje. Prav ta podobnost pa je po drugi strani zamegljevala bistveno razliko. Pri povojnem preganjanju pisateljev je šlo v veliki meri za estetsko

in civilizacijsko emancipacijo, se pravi za zadeve, ki so *par excellence* imanentne literarni polemiki, šlo je v marsičem, če ponovim prejšnji izraz, za spor med »starimi« in »mladimi«.

Po letu 1972 pa ni šlo več za nikakršne estetske dileme (in tudi civilizacijske pridobitve so se zdele že nekaj samoumevnega, ireverzibilnega) – v diskurzu oblasti namreč – oziroma so bile estetske dileme samo prozorna in hinavska krinka za politikantske diskvalifikacije. Stalinistično sovražstvo in nezaupanje do intelektualcev se je neverjetno uspešno sparilo z balkansko-bizantinsko omejenostjo in brutalnostjo. Še tako čista polemika v zvezi z literarnimi deli, ki so imela v sebi še tako neznaten nadih politične problematičnosti, se je izrodila v diskvalifikatorsko kampanjo. Takratna politična paranoja je bila tolikšna, da je inkriminirala resnično vse mogoče in nemogoče. Zadeva je šla tako daleč, da je celo čista lirika postala problematična, če je bil problematičen njen avtor, problematičnost avtorjev pa so seveda ugotavljali po komisarskih zgledih, brez pravice do pritožbe ali javne obrambe. Naj kot žalosten primer – ker smo že na Hrvaškem, podobno bi seveda veljalo tudi za Slovenijo, Srbijo in druga okolja – navedem samo Vlada Gotovca in njegovo poezijo. Ali pa anatemo, ki še po petnajstih letih visi nad Ivanom Aralico.

To so bila nedvomno svinčena leta naše polemike. Vsakdo je lahko zli nate gnojno golido najhujših psov in žalitev, ti prilepil etiketo nacionalista, anarholiberalca, novolevičarja, reakcionarnega zagovornika buržoazne demokracije ali česar že koli, in po navadi se še braniti nisi mogel. Postal si sovražnik in niso ti pustili do besede v duhu tiste zlovešče krilatice: ni svobode za tistega, ki je proti svobodi. Na žalost je treba poudariti, da se je kar trlo psov čuvajev, ki so celo prehitevali namige svojih gospodarjev. Pri tem so – spet simptomatično – prednjačila kulturna uredništva dnevnik časnikov, kjer so kulturniški anonimusi sproščali svoje neizživete ambicije in zagrenjenosti nad nasprotniki, ki so imeli zaprta usta.

Analize tega obdobja še nimamo, vendar ni mogoče ustaviti časa. Upam vsaj, čeprav ravno leto 1972 govori o nasprotnem, da je uro namreč mogoče zavrteti tudi nazaj. Najbrž pa o polemiki tu in zdaj ni mogoče govoriti, ne da bi se ves čas zavedali te petnajstletne hipoteke. Sicer bi bilo vse skupaj ena sama hipokrizija in slepomišenje.

Živ in zgovoren dokaz o nesmiselnosti, jalovosti in globoki reakcionarnosti sedemdesetih let je današnji položaj na Slovenskem. Pri nas zadnja leta poteka očitna demokracija na vseh ravneh. Kljub boleznim strahovom in kataklizmičnim napovedim okostenelih struktur in posameznikov – predvsem iz drugih jugoslovanskih okolij – ni prišlo do nikakršnega razcveta reakcije, kot je politična paranoja leta in leta grozila in grozi še zdaj. Ravno nasprotno, kultura dialoga se je dvignila, civilizirala, argumenti so postali tehtnejši, odločitve bolj zavezujoče, predvsem pa se je naravnost presenetljivo razmahnil ustvarjalni intelektualni potencial vseh generacij. Če je to slovenski sindrom, ga z veseljem vzamem nase. A še zmerom je ostal problem, ki smo ga podedovali iz prejšnjega obdobja, problem, ki je najbrž drugod še težji, najtežji brez dvoma v Srbiji. V času pritiskov na svobodomiselnost intelektualce se je ustvarila jasna solidarnost v tem pogledu, da nisi ostreje kritično pisal ali javno govoril o nekom, ki ga je oblast anatemizirala. Ta solidarnost je bila seveda logična in tudi etično utemeljena. A obenem ni bila naravna, saj je bila proizvod nenaravnih razmer. Še več,

razvila se je v to smer, da so preganjani in njihova dela dobivali posebno avreolo, doživljali čezmerne panegirike in podobno. In seveda obratno: pisatelji, za katere je obstajal najmanjši sum, da so »režimski«, so nenedoma izgubili svoje sicer že priznane kvalitete, njihova dela je kritika zamolčevala ali jih odpravljala z levo roko.

Tako je pač bilo. Ampak položaj se je zdaj spremenil – vsaj na Slovenskem. Razlogov za »solidarnost« pred skupnim zoprnikom je vse manj in vse bolj so neprepričljivi. A logika je ostala. Zato se še zmerom z vso ostrino zastavlja vprašanje, kako kritično pisati oziroma polemizirati v zvezi z literarnimi deli, ki so po tvojem mnenju literarno šibka, in z mislimi, ki so po tvojem mnenju nedomišljene, enostranske, nekonsistentne ali preprosto abotne, in sicer tedaj, kadar so ta dela in misli v kakršnemkoli sporu z dnevno politiko. Tvojo kritiko lahko politika nemudoma instrumentalizira in si jo vzame za argument: glejte, saj to so in to knjigo ali dramo ali kar že je sami kulturniki razglasili za slabo literarno in umetniško delo. Človek potem iz etične in stanovske solidarnosti molči. Ima zaprta usta. To pa nikakor ni dobro.

In to je zdaj tista digniteta individualnosti, ki bi jo bilo treba vrniti polemiki. Če kdo denimo napiše slabo knjigo o Golem otoku, je to predvsem slaba knjiga (in morda čisto dobra, celo izjemno dragocena informacija, a to je že druga stvar) in moja polna pravica je, da zapišem o njej negativno oceno. To naj bi bilo samoumevno, pa ni.

Ko sem sam na primer kritično pisal o romanu Vuka Draškovića Nož, sem takoj slišal očitke, in sicer dobrohoten, iz prijateljskih ust, da tako rekoč pišem obtožnico za javnega tožilca. In še bi lahko našteval. Kako bi se godilo intelektualcu, ki bi dandanes kritično analiziral novovalovsko srbsko patriotsko poezijo o Kosovu. Nemudoma bi ga razglasili za nacionalnega izdajalca, če bi bil Srb, če pa bi bil kdo drug, bi ga razkrinkali kot zapriseženega sovražnika srbskega naroda. Tudi takšne očitke sem že moral poslušati.

Tej moji zahtevi se je mogoče postaviti po robu s trditvijo, da intelektualci absolutno ne smemo ponujati dnevni politiki argumentov, da moramo v takih primerih molčati, dokler pri nas ne bo toliko demokracije, da takšna instrumentalizacija kritike in polemike ne bo več mogoča. Pa je to res? Postavil bi tri ugovore.

Prvič. Zlorabe so mogoče zmerom in povsod. Od Platona do Nietzscheja. Spomnil bi samo na več sto let trajajočo polemiko v zvezi z Machiavellijevim Vladarjem. In ne nazadnje: žuganje s prstom glede morebitnih zlorab je stara staliniistična finta. Marsikdo med nami je moral neštetokrat poslušati odgovorne tovariše, kako so naše besede in misli subjektivno sicer čisto poštene in dobronamerne, da pa jih bo izkoristil razredni sovražnik in da so zato objektivno škodljive. Toliko v premislek tistim, ki tako poštenjakarsko opletajo z zlorabo kritične besede.

Drugič. Čakanje, da se bodo razmere demokratizirale, je kapitulantsko ne-početje. Demokracije nam ne bo nihče podaril (kvečjemu oktroiral jo bo), sami si jo moramo izbojevati. (Na žalost je treba znova in znova ponavljati tudi tako splošne in samoumevne resnice.) Izbojevati si moramo tudi to stvarno in moralno pravico, da pišemo o stvareh tako, kot mislimo, ne pa, da smo ujeti v kombinacije in konstrukcije o tem, kako bo kdo raztolmačil in zlorabil našo misel. Seveda v praksi stvari niso tako kristalno

preproste. Nemogoče je jasno potegniti črto, ki bi ločevala odkrito kritiko brez skrite misli od preračunljivega nabiranja političnih točk. V skrajni konsekvenci je to zadeva osebne moralne integritete vsakega posameznika. Tudi na osnovi osebnih izkušenj sem prepričan, da javnosti glede tega ni mogoče dolgo voditi za nos in ji medenine prodajati za zlato. Če pa to vendarle je mogoče, gre za hude motnje drugačne vrste, ki niso predmet naše teme.

In tretjič: Apriorna solidarnost literature proti dnevni politiki, solidarnost en bloc, nas neusmiljeno peha v čredno mišljenje in čredno vedenje. Hočeš nočeš prihaja do takšne polarizacije med kulturo in politiko, na kakršno ne pristajam. Saj vendar živimo v času, ko se moramo zavedati, da so stvari zdiferencirane, da so enotni, mastodontski bloki znamenje preteklosti. Kakor je v sebi zdiferencirana kultura, enako velja tudi za politiko. In meje, ki jo ločujejo, so marsikje zabrisane do nespoznavnosti.

Sem individuum in mislim in ravnal bom tako, kot sam hočem. V nikogaršnjih vrstah nisem zaradi neakakšne »konstelacije stvari«. Saj nismo v vojnem stanju. Hočem živeti in pisati civilizirano in civilno. Z drugimi se bom družil in solidariziral po svojem preudarku in ne po diktatu z leve ali desne. Logika skupine mi ni nikoli dišala. Sprejemam za svoje besede in dejanja vso odgovornost, vendar sam in zase. Prepričan sem, da je to eno ključnih vprašanj, ki se zastavlja sedanjemu razmisleku o naši polemiki, tudi in morda predvsem literarni. Dokler se ne bomo osvobodili tovrstnih predsodkov in omejitev, bo naša polemika pohabljen, strtih kril in brez individualne dignitete.

In capljala bo za časom. Časa pa tudi nimamo na pretek.